Поховали Івана

Олександр Мінович

Іван Гарбарук жив одиноко. Сім'ї не мав. Довго протримався на цьому світі. Можна сказати, що нажився.

Все життя коло землі. Косив, орав, скородив, збирав. Іншого – мало знав і бачив.

Селом пішла чутка, що Іван зліг. Сусіди помітили: не вийшов поратися. Зайшли до хати, побачили: лежить на лавці під вікном, не ворушиться. Пробували заговорити – не відповідає… В безпам'ятстві… Значить відробився чоловік, зібрався в дальню дорогу.

Стали односельчани заглядати… Хто коли міг… Стояли коло Івана, аби попрощатися, доки живий. Провідували… як повелося…

Через тиждень чоловік помер… "Преставився"… – чулося й бігло від порога до порога. Заставляло на мить заклякнути, посуворішати-посерйознішати, віддати шану чомусь значимому-незвіданому.

В чистій кімнаті (покійний чомусь називав її – ванькир) зупинився годинник. Старий, на гирьках і ланцюжкові – затертими до блиску руками хазяїна. Справдилась прикмета…

Кажуть: перед смертю в людини проносяться перед очима картинки прожитого, неначе в кіно…

Напевно, Іван бачив себе малого…

Як його літньою неділею мати скупала у кориті, вдягнула в чисте й послала батька провідати. В полі коні пас.

За хатою – стежина по квітучій картоплі. Високо вже піднялася – малому Іванові по шию. Біжить, ніби морем квітучим. А зверху джмелі хазяйнують, немов скрипалі чудернацькі. Хороше хлопцю, безтурботно й так легко-легко, босі ноги самі лопочуть теплою землею.

Батько садовить верхи на коня. Іванові трохи страшно й незвично, але знайома міцна рука підтримує, вселяє впевненість. Згори далеко видно… Он – люди йдуть аж під лісом… Маленькі-маленькі, менші за нього… А там-ген буслі кружака літають, хтось підводою їде…

Кінь під малим теплом віддає, граючи гривою ходить дрібно полем, возить-катає Івана на своїй гладкій спині… Злізати не хочеться…

Назад біг – із розгону на їжака налетів. Прямо так і наступив босими ногами на клубок гостро-колючого… Мов вогнем обпекло, мов ножем, холодом, перцем, мов не знати чим… Серце, здається, на мить зупинилося й впало десь у живіт. Такого ще ніколи не відчував. Звалився в рівчак і не міг тями дійти – що з ним було?.. Хто так жорстоко-немилосердно посягнув на його тіло? На його такий гарний щасливий день?

З тої пори збагнув, що в житті болюче й приємне часто сусідують, не дають панувати одне одному, спішать одне за одним – відставати не хочуть.

Петро Брунь вистругав із вільхових дощок труну. Жінки оббили її чорною

тканиною…

Троє старих баб взялися обмивати мерця…

Другокласник Толік прийшов зі школи додому й не застав нікого. Баби Маньки, яка, зазвичай, кормила його обідом, десь не було. Школяр вирішив, що баба в сусідському дворі. Там, де люди зібралися. Стрімголов полетів туди, аби нічого не пропустити… Вскочив у хату й остовпів… На лавці сиділо щось страшне, синє, на яке лили воду… Толік від побаченого аж затрусився.

– Заберіть малого! Хто його сюди пустив? – крикнула якась із жінок.

Забирати вже не було кого… На смерть переляканий хлопець втікав із хати, мов за ним вовки гналися. Тепер все життя буде пам'ятати те страшне видовище. Навіть, прийшлося переляк знімати. Баба Смулєтка довго тримала Толіка під столом – шептала, поїла чимось, хрестила, поки зняла.

Іван силу мав рідкісну. Молодим був – носив, молотив, копав за трьох. Рівних на селі не мав. Воза з сіном перекидав граючись. Коня молодого-норовистого міг втримати одною рукою. На косовиці йшов першим, аби переднім на ноги не наступати, п'яти їм не порізати.

Зіна за ним підбирала в снопи. Перевесла в'язала, коли розпрямлялася – очима їла. Вельми хтіла, щоб хоч раз оглянувся. Та де там! У роботі мов скажений – ні тобі перепочити, ні відволіктися.

Не знала, не відала, що погляд її наскрізь пропікає Іванову спітнілу сорочку, що чує він спиною й оглядатись не треба, що сидить вона йому в голові, не дає й на мить думкою кудись гайнути. Але хіба ж може наважитися?.. Вона – он яка, а він?.. Ото тільки силу й має… А на вроду з іншими тягатися не годен. На селі Рябим обзивають. Куди там йому?.. Чи не бачить, не знає?..

Зіна сама зробила перший крок. Коли порізався осокою – кров потекла між пальцями. Хтів землею присипати – заживе, не перший раз… Не дала… Відірвала клапоть хустини й замотала. Як руку тримала – грудьми пружними торкнулася… Нарошне чи ненарошне – хто його там знає, однак, спрацювало… Обпекло, ніби на їжака колись наступив. А в очі глянув – провалився. І не думав, що такі глибокі, такі чаркі, немов на чомусь п'янкому настояні. Здався їм у полон – відірватися не міг. І вже більше ніколи-ніколи не скидав із себе напущені ними чари.

Ввечері після косовиці йшли разом. Мовчали… Проте й говорити не треба було. Пробігло між ними, не відпускало. Іван йшов наче не по землі. В голові солодко й млосно. А Зіна коло нього, немов у затишку під старою грушею, коли сонце пече. Відчувала його силу, гордилася-тішилася, що вдалося привернути такого до себе.

Покійника поклали в труну, яку поставили посеред хати. В схрещені руки приладнали свічку. Завісили маленьке дзеркало – мабуть, держав бритися…

Два дні й дві ночі хтось сидів коло нього, щоб не залишати самого. Самого ж не можна, не годиться.

Раніше ніж на третій день не хоронили – село правил тримається. Коли чули, що городських ховають і на перший, і на другий – дивувалися.

– Хіба так мона? – казали, – то ж не по-людські, не по-християнськи.

Читали Псалтир… Про життя вічне та прийдешнє, про воскресіння мертвих.

На осінь Іван засватав Зіну. Невдовзі й весілля справили. Хату нову залагодились ставити… Дітей мали завести…

А тут війна… З німцем…

Забрали Івана… Поставили в стрій, хоч ніколи рушниці в руках не тримав. Постригли, перевдягли, змуштрували трохи й одразу в бій. А там – немов у пеклі. Таке робилося – словами не розказати. Прийшов до тями в полоні: табір, вартові, колюча проволока…

Добре, що недалеко від дому. Зіна прочула, прийшла виручати.

Німці тоді всіх відпускали. Аби тільки жінка пальцем тикнула: брат, син, батько, чоловік – проходило. Навіть документів не требували. Багато вернулося в рідні домівки.

Коли фронт став назад одступати й німця погнали, чоловіків усіх – знову в радянську армію. Силою, підступом. Вдосвіта село оточили енкаведісти й ловили чоловіків, як татари, хто втікав – по тому стріляли. Знову в окопи.

Івана не взяли. На тиф захворів. В гарячці лежав кілька місяців. Вже думали – не виживе, так його скрутило. Якби не жінка – пропав би.

Зіна не відходила ні вдень, ні вночі… Витягла з того світу… А сама не збереглася, схватила в себе ту страшну хворобу, яка зжерла її за кілька днів, неначе голодна корова солому.

Залишився Іван вдівцем…

Скільки не приходили, не сватали – он скільки жінок молодих зосталося без чоловіка – одмовляв. Свою не міг забути…

– Іване, – казали, – згляньсь, візьми хоч якусь, хіба ж то можна так одинаком жити? Такий хазяїн – кожна за тебе пішла б!

Мовчав… Не пристав ні до кого…

На третій день четверо чоловіків взяли труну на плечі й понесли на могилки. Коли проходили повз двір Василя Хавуся, зупинилися – товариш покійного, разом ще парубкували. Василь вийшов із хати, спираючись на сучкуватого дрючка. За немічністю проводжати не мав змоги, то так прощався – шапку зняв, схилився скільки міг…

При житті Іван кілька разів проходив скраєчку неземної безодні, за якою чекала його вірна дружина. Проте обходилось. Мабуть, не пора була. А може мав такого доброго ангела-хранителя.

Раз був заблукав у лісі, коли за грибами пішов. Спочатку ходив-ходив і нічого не набачав, а потім, біля болота, на купинах, як захватив бабок і красноголовців – забув, де й знаходиться. Такий запал взяв – куди там… І в кошик збирав, і в сорочку торбиною зав'язаною, і на сухий горбик-грудок зносив. Не часто таке трапляється – стільки грибів. Здається, скільки ходив за ними, а такого не бачив.

Однак, напевно, воно до того йшло з тими грибами, аби вже йому та пригода вийшла. Не зоглядівся, коли попав у трясовину. Потягнувся за молодою бабкою й провалився вище пояса. Пробував назад – не пускає. Ноги мов прив'язані – бовтаються

в торф'яній жужвальці, до твердого не достають.

Довго борсався… Хватався за всякий кущик, всяку травинку. Здаватися не збирався. Ліз до берега з усіх сил, пручався-карабкався, звивався в'юном, гріб руками в каламуті – нічого не виходило. Перепочивав і знову брався, та духу ставало все менше й менше. З часом зовсім не стало.

Нарешті відчув, що більше не в змозі боротися. Страху не було – обм'як та й усе. Навіть не кричав – далеко… Хто тут почує?

І впав ніби в сон, чи то в забуття якесь…

Прийшов у свідомість під березою… Стемніло… Молодий місяць надкушеним окрайцем хліба високо світив над деревами. Іван не второпував, де знаходиться… Та пам'ять потроху стала вертатися – перед очима промайнуло все, що було. Аж до того коли обм'як. Але далі… Як воно далі, хоч убий не згадувалось. Неначе одрізало. І гриби десь ділися, і сорочка…

Може з час сидів і зважував, роздумував… Виходило, як не крути – чудесне спасіння. Іншого не підбереш.

Вирішив, що то Зіна приходила на допомогу. Нема ж більше кому. Кому ще потрібен?

В другім разі коні понесли – злякалися. Їхав підвечір із поля додому. Підводою. Раптом коні щось вчули, щось їх схарапудило. І так зірвалися, неначе оскаженіли. Найшло на них якесь таке здичавіння, таке безумство, що спинити й мови не було. Не бачили нічого перед собою. Полетіли страшно – не розбираючи дороги, кущами, ровами, зминаючи молоді деревця.

У такім випадку потрібно відразу з воза вискакувати, аби не розбитися, аби не налетіти на дерево чи камінь, під возом не опинитися чи під копитами. Іван скочити не спішив. Мав надію стримати, приборкати коней, більше їх жалів і воза, ніж себе.

Проте до добра не дійшло. Шалені коні стрімким, диким летом врізалися в стовп. Розтрощили воза, покалічилися самі й важко поранили їздового. На тому живого місця не було. Вельми дісталося. Думали, що й живим не залишиться. Але знову обійшлося. Знов не судилося загинути. Помалу вкалічене зрослося-загоїлося. Правда, на праву ногу довго не міг ступати, і спину перекосило. А ще сили зовсім не стало. Мовби й не було…

Похоронна процесія йшла нешвидким кроком… Мовчки… Раніше пробували з музикою – не прижилося… Чуже…

Під похоронний марш, навіть придумали були слова. Коли діти гралися в похорони, то співали: "Та-а-ам тобі буде та-там, там, там… Та-а-а-м тобі буде та-там…".

Стали підходити до кладовища. Баба Степанка заголосила, аби все було, як заведено:

– Іваночку, Іваночку, на кого ж ти нас покидаєш? Немає в тебе ні братика, ні сестрички провести в дальню дорогу. Сиротиночка ти наша, Іваночку-у!

З сусіднього села привезли батюшку. Той діставав із чемодана срібного хреста, кадило, кропило й відправив службу… Заспівали: "Вічна пам'ять", "Алілуя!"

Труну опустили на рушниках у яму, закидали землею…

Йшли додому, гомоніли стиха… Згадували про покійника: яким був, коли босим бігав сільськими стежками, яким, коли підріс і став "крепким мов дуб", яким, коли овдовів і постарів… Тої мови надовго не хватило. Прожите чуже життя вкладалося в десяток легких споминів. На більше пам'яті не було.

Промовчавши хвилю, знов промовляли:

– Отак живеш-живеш… відбудеш – згадати нема про шо… Наче й не жив чоловік… Ніби кіно прокрутили: завели до залу з центрального яскраво освіченого входу, показали картину, й вже виходити пора – на темний вихід.

– Міг би ще пожити, не такий вже й старий… Багато старших осталося.

– Що поробиш?.. Знать, так йому призначено… Прийшов його час… У кожного свій, як говориться.

– Жалко Івана… Та куди дінешся? Всі там будемо…

Зійшлися на поминки… Знесли, що хто міг…

Потім згадали на дев'ятий день і на сороковий…

Тепер, як хто питав, які в селі новини – відповідали: "Івана Гарбарука недавно поховали!"

Великодним днем, після розговіння, село пішло провідати рідні могили…

На Іванові хтось встиг посадити барвінок. Посеред нього поклали шматочок паски й червоне яйце. Щоб було, як у всіх…

Затишно Іванові лежати на могилках. Куди не глянь – скрізь свої…